

۲۰- در ابتدای رنسانس، عقل چه جایگاهی در اروپا داشت؟

پاسخ: در ابتدای رنسانس که در تقابل با حاکمیت کلیسا رقم خورد، عقل جایگاه ممتازی پیدا کرد و یگانه معیار درستی و نادرستی عقاید تلقی شد.

۲۱- در دوره حاکمیت اولیه کلیسا (قرن ۳ تا ۹ میلادی)، عقل چه جایگاهی در اروپا داشت؟

(نهایی: دی ۹۸، شهریور ۹۹)

پاسخ: بزرگان کلیسا دخالت عقل را عامل تضعیف ایمان دانسته و برخی عقل را امری شیطانی پنداشته و برابر استدلال عقلی می‌ایستادند و ایمان قوی را از آن کسی می‌دانستند که در برابر شبهه‌های عقلی بایستد و در ایمان خود استوار بماند.

۲۲- عقل در دوره دوم حاکمیت کلیسا (قرن ۱۰ تا ۱۳ میلادی) چه جایگاهی پیدا کرد و منجر به چه نتیجه‌ای شد؟

(نهایی: فرورداد ۹۹، شهریور ۱۴۰۰)

پاسخ: فلاسفه مسیحی تحت تأثیر کتب این سینا و ابن‌رشد و سایر فلاسفه مسلمان، به عقل و تبیین عقلانی مسائل دینی روی آوردند اما به دلیل ناسازگاری با مبانی اولیه کاتولیک، منجر به حاکمیت عقل در مقابل دین شد و در رنسانس عقل جای دین را گرفت و دین حاشیه رفت.

۲۳- فرانسیس بیکن چه روشی را بهترین روش برای پیشرفت می‌دانست و چه درخواستی از فیلسوفان داشت؟

پاسخ: روش تجربی را بهترین روش می‌دانست و از فیلسوفان خواست که از بت‌هایی که فلاسفه قدیم برای ما ساخته‌اند دست برداشته و فقط به آنچه از تجربه بدست آمده تکیه کنند.

۲۴- تجربه و عقل در دیدگاه هیوم چه جایگاهی دارد؟

پاسخ: تجربه را تنها راه رسیدن انسان به دانش و معرفت دانست و کاملاً از عقل‌گرایان جدا شد.

۲۵- اعتقاد «دکارت» درباره عقل را توضیح دهید.

(نهایی: فرورداد ۱۴۰۰، دی ۱۴۰۰)

پاسخ: دکارت همه توانایی‌های عقل مانند بدیهیات عقلی، استدلال‌های عقلی محض و تجربه را توجه داشت. معتقد بود عقل می‌تواند وجود خدا و نفس مجرد و اختیار را با استدلال اثبات کند. عقل به عنوان یک حقیقت برتر در جهان و در انسان آن‌گونه که فلاسفه یونان و فلاسفه مسلمان معتقد بودند، عقیده‌ای نداشت و عقل را صرفاً دستگاه تفکر منطقی استدلال می‌دانست.

۲۶- طبق اعتقاد اوگوست کنت، کار عقل در فلسفه چگونه است؟

(نهایی: شهریور ۱۴۰۰)

پاسخ: کنت به طور کلی عقل فلسفی و کار عقل در تأسیس فلسفه را کاملاً ذهنی خواند و گفت که نگاه فیلسوفان به جهان و هستی، ناظر بر واقعیت نیست بلکه ساخته ذهن آنان و حاصل تأملات ذهنی است

۲۷- طبق اعتقاد کنت، عقل چگونه به واقعیت دست می‌یابد و به علم می‌رسد؟

پاسخ: از نظر او عقل صرفاً آنگاه که با روش تجربی و حسی وارد عمل می‌شود به واقعیت دست می‌یابد و به «علم» می‌رسد. عقل فقط از طریق علم تجربی می‌تواند به شناخت واقعیت نایل شود.

۲۸- دیدگاه اوگوست کنت درباره کارکرد عقل در چه مسائلی تأثیر گذاشت؟

پاسخ: ۱. توانایی عقل محدود به امور تجربی و حسی گردید (تقلیل عقل، به عقل تجربی)
۲. اثبات اموری مانند ماوراء الطبیعه و حقیقت روحی و معنوی انسان و جهان ناممکن شمرده شد.
۳. محدود شدن رد و اثبات منطقی و عقلی به حوزه ریاضیات.

سوالات خط به خط درس هشتم

۱- عقل‌گرایی و خردورزی در دوره ایران باستان چه جایگاهی داشت؟

کله پاسخ: ایران، در عهد پیش از باستان نیز یکی از کانون‌های اولیه عقل‌گرایی و خردورزی بوده است و حکیمان قدیم ایران، مردم را به عقل و خرد دعوت می‌کردند.

۲- گزارش فردوسی در شاهنامه و سهروردی در «حکمة الاشراق» درباره جایگاه عقل در ایران باستان، نشان دهنده چیست؟

(نهایی: دی ۹۸، دی ۹۹، فرداد ۱۴۰۰، شهریور ۱۴۰۰)

کله پاسخ: نشان دهنده آن است که حکیمان آن زمان هم از عقل به عنوان یک وجود برتر و متعالی آگاه بوده‌اند و خدا را عقل نامیده‌اند و هم به عقل به عنوان دستگاه تعقل و خردورزی اهمیت می‌داده‌اند. در اندیشه آنان، آفریدگار، مجموعه جهان را با عقل و خرد خود رهبری می‌کند و «خدا جهان را براساس خرد می‌آفریند.» آنان می‌گفتند که «مژدا» که نام خدای جهان آفرین است، با خرد و اندیشه جان‌ها و جهانیان و خرد انسان‌ها را آفریده است.

۳- خردورزی ایران باستان در دوره ساسانیان چه جایگاهی پیدا کرد؟

کله پاسخ: این خردورزی به تدریج از قدرتش کاسته شد و در عصر ساسانیان و اواخر این عصر به ضعف گرایید، به طوری که مواردی از عقاید غیرعقلانی در فرهنگ و نظام اجتماعی آنان پدیدار شد.

۴- با مطالعه تاریخ علوم اسلامی متوجه چه مطلبی درباره علوم عقلی و بخصوص فلسفه می‌شویم؟

کله پاسخ: با مطالعه تاریخ تمدن اسلامی در می‌یابیم که در این تمدن، علوم عقلی و بخصوص فلسفه گسترش فراوان و رشد چشمگیری داشته و فیلسوفانی را مشاهده می‌کنیم که شهرت جهانی دارند و در طراز چند فیلسوف اول تاریخ شمرده می‌شوند.

۵- چرا در فرهنگ عمومی مسلمانان، عقل جایگاه ممتاز و ویژه‌ای بدست آورده است؟

کله پاسخ: کمتر شخصیتی در تاریخ اسلام مشاهده می‌کنیم که در بزرگداشت عقل سخن نگفته باشد یا با عقل ستیز کرده باشد. یکی از عوامل مهم توجه به عقل و عقلانیت در جهان اسلام، پیام الهی و سخنان پیامبر(ص) و امامان(ع) است. به همین دلیل عقل در فرهنگ عمومی مسلمانان جایگاه ممتاز و ویژه‌ای دارد.

۶- جایگاه ممتاز عقل در میان مسلمانان منجر به چه نتیجه‌ای شد؟

کله پاسخ: سبب حرکت عمومی مسلمانان به سوی علم در حوزه‌های مختلف شد به خاطر همین جایگاه، مخالفت مستقیم و صریح با عقل کمتر صورت می‌گرفت و کسی علیه عقل سخن نمی‌گفت.

۷- مخالفت جریانهای فکری با عقل، در جهان اسلام به چند شکل بوده است؟ بیان نمایید.

(نهایی: فرداد ۱۴۰۰)

کله پاسخ: مخالفت با عقل، به دو شکل عمده ظهور کرد: ۱. تنگ و محدود کردن دایره اعتبار و کارآمدی عقل در عین پذیرش آن. ۲. مخالفت با فلسفه و منطق، تحت عنوان دستاوردی یونانی و غیراسلامی.

۸- شکل اول مخالفت با عقل در جهان اسلام، به چه صورت بوده است؟

(نهایی: شهریور ۱۴۰۰)

کله پاسخ: در این شکل، جریان‌ها می‌کوشیدند نشان دهند برخی روش‌های عقلی در مسائل دینی کاربردی ندارد و کسانی که از این روش‌ها استفاده می‌کنند، مرتکب خطا می‌شوند و به دین آسیب می‌رسانند.

۹- شکل دوم مخالفت با عقل در جهان اسلام، به چه شکلی ظهور کرد؟ توضیح دهید.

(نهایی: شهریور ۱۴۰۰)

کله پاسخ: این شکل مخالفت با عقل به صورت مخالفت با فلسفه که بالاترین مرحله تعقل است، ظهور کرد. از ابتدای رشد فلسفه در جهان اسلام همواره کسانی گفته‌اند که دانش فلسفه از یونان وارد اسلام شده و دربردارنده عقاید کسانی مثل سقراط، افلاطون و ارسطوست و با عقاید اسلامی سازگار نیست.

۱۰- پاسخ فلاسفه به کسانی که فلسفه را به دلیل یونانی بودن، با عقاید اسلامی سازگار نمی‌دانستند، چیست؟

(نهایی: فرداد ۹۹، دی ۹۹، دی ۱۴۰۰)

- کله پاسخ: ۱. بسیاری از آراء فیلسوفانی مثل سقراط، افلاطون و ارسطو با آموزه‌های اسلامی سازگاری دارد.
۲. فلسفه، دانش است و هر فردی از هر ملت و نژادی می‌تواند وارد این شاخه از معرفت شود و درباره مسائل آن که مربوط به هستی‌اشیاست بیندیشد.
۳. دانش فلسفه به معنی پیروی و تقلید از فیلسوفان نامدار نیست بلکه به معنای بحث استدلالی درباره حقیقت‌اشیاست. همانطور که در هر دانشی می‌توان از آراء دیگران استفاده نمود، در این دانش نیز بهره‌گیری از دستاوردهای دیگر ضروری است و با نقد و بررسی است که می‌توان قدم بیشتر در این دانش برداشت زیرا در درستی یا نادرستی یک دانش فقط استدلال است که داوری می‌کند نه یونانی یا ایرانی یا چینی بودن آن.

۱۱- فیلسوفان مسلمان کدام کاربرد عقل را قبول داشته‌اند؟

کله پاسخ: فیلسوفان مسلمان از فارابی تا علامه طباطبایی(ره) و سایر فیلسوفان عصر حاضر، درباره هر دو کاربرد عقل سخن گفته و کتاب‌ها نوشته‌اند.

۱۲- بیان فیلسوفان مسلمان درباره اثبات موجودات عقلانی، چه تفاوتی با بیان فلاسفه یونان باستان دارد؟

کله پاسخ: فیلسوفان مسلمان، روشن‌تر و دقیق‌تر از فلاسفه یونان باستان مرتبه‌ای از موجودات را که حقیقت وجودشان عقلی است، اثبات کرده‌اند.

۱۳- منظور ابن‌سینا و فارابی از عقل اول و عالم عقول چیست؟

کله پاسخ: ابن‌سینا و فارابی اولین مخلوق خدا را عقل اول می‌دانند که موجودی کاملاً روحانی و غیرمادی است و عقول دیگری نیز به ترتیب از آن به وجود آمده‌اند. عالم عقول: موجودات مجرد فوق عالم طبیعت‌اند و فیض خدا از آنها به عوالم دیگر می‌رسد. (غیر این عقل تو حق را عقل‌هاست / که بدان تدبیر اسباب سماست)

۱۴- فیلسوفان مسلمان درباره ارتباط عقل انسان با عقول، چه عقیده‌ای دارند؟

کله پاسخ: آنان می‌گویند عقلی که در انسان هست و به او توانمندی اندیشیدن می‌دهد نیز پرتوی از همان عالم عقول است که اگر تربیت شود و رشد کند، علاوه بر استدلال کردن، می‌تواند حقایق را آن گونه که عقول درک می‌کنند، بیابد و مشاهده کند.

۱۵- منظور از «عقل فعال» چیست؟ درباره عملکرد و وظیفه آن توضیح دهید.

کله پاسخ: یکی از عقول عالم عقل «عقل فعال» نام دارد؛ این عقل، عامل فیض‌رسانی به عقل انسان‌هاست. یعنی: ۱. تمام ادراک‌ها و دانش‌های انسان به مدد این عقل صورت می‌گیرد. ۲. انسان مفاهیم کلی را می‌فهمد و درک می‌کند. این مدرسانی در باطن وجود انسان صورت می‌گیرد و برای خود انسان محسوس نیست.

۱۶- فارابی، مقام و منزلت عقل فعال نسبت به انسان را با چه تشبیهی بیان داشته است؟

(نهایی: دی ۹۸، شهریور ۹۹، خرداد ۱۴۰۰، دی ۱۴۰۰)

کله پاسخ: فارابی می‌گوید: مقام و منزلت عقل فعال نسبت به انسان، مانند آفتاب است نسبت به چشم. همان طور که آفتاب نوربخشی می‌کند تا چشم انسان ببیند و بینای بالفعل شود، عقل فعال نیز نخست چیزی در قوه عقلی آدمی اضافه می‌کند؛ به طوری که فعالیت عقلی برای انسان ممکن می‌شود و در نتیجه، عقل شروع به فعالیت می‌کند و به ادراک حقایق ناآل می‌شود.

۱۷- عقیده عموم فیلسوفان مسلمان درباره راه‌های شناخت عقلی به چه صورت است؟

کله پاسخ: عموم فیلسوفان مسلمان همه راه‌های عقلی شناخت و انواع استدلال‌ها(تجربی، تمثیلی، برهان عقلی محض) را در جای خود روشی درست برای کسب دانش می‌دانند.

۱۸- فلاسفه مسلمان و همچنین ابن‌سینا درباره شرط پذیرش هر نظر و مکتبی چه مطلبی را بیان داشته‌اند؟

کله پاسخ: فلاسفه مسلمان می‌گویند: (ما فرزندان دلیل هستیم) و هر نظر و مکتب و آیینی را که دلایل استوار عقلی داشته باشد، می‌پذیریم. ابن‌سینا: «هرکس عادت کرده سخنی را بدون دلیل بپذیرد، از حقیقت انسانی خارج شده است»

۱۹- طبق اعتقاد فارابی و ابن‌سینا، عقل در هنگام تولد چگونه است و به چه صورت کامل می‌شود؟

کله پاسخ: فارابی و ابن‌سینا می‌گویند عقل در هنگام تولد به صورت یک استعداد است که باید تربیت شود تا رشد کند یعنی همانطور که جسم مراحل کودکی، نوجوانی و جوانی دارد، عقل نیز با تربیت، مراحل را طی می‌کند و کامل می‌شود.

۲۰- مراحل و مراتب عقل از نگاه فیلسوفان مسلمان را به ترتیب نام ببرید.

کله پاسخ: ۱. عقل هیولانی ۲. عقل بالملکه ۳. عقل بالفعل ۴. عقل بالمستفاد

۲۱- منظور از «عقل هیولانی یا بالقوه» چیست؟ ادراک انسان در این مرحله به چه صورت است؟ (نهایی: خرداد ۱۴۰۰، دی ۱۴۰۰)

کله پاسخ: اولین مرحله عقل است و در این هنگام انسان هیچ ادراک عقلی ندارد، اما استعداد و آمادگی درک مقولات را دارد، مانند نوزادی که تازه متولد شده است.

۲۲- منظور از «عقل بالملکه» چیست؟ ادراک انسان در این مرحله به چه صورت است؟ (نهایی: دی ۹۹)

کله پاسخ: عقل مفاهیم و قضایای بدیهی را درک می‌کند. مثال: می‌داند یک چیز نمی‌تواند هم باشد هم نباشد. در این مرحله آمادگی دریافت علم را پیدا می‌کند و می‌تواند دانش‌ها را کسب کند.

۲۳- منظور از «عقل بالفعل» چیست؟ ادراک انسان در این مرحله به چه صورت است؟ (نهایی: خرداد ۱۴۰۰، شهریور ۱۴۰۰)

کله پاسخ: سومین مرحله عقل است. در این مرحله عقل شکوفا شده و به فعلیت رسیده و با تمرین و تکرار دانش‌هایی را کسب کرده است.

۲۴- منظور از «عقل بالمستفاد» چیست؟ ادراک انسان در این مرحله به چه صورت است؟

کله پاسخ: چهارمین مرحله عقل است. در این مرحله انسان طوری بر دانش‌های کسب شده مسلط است که از هر کدام بخواهد می‌تواند استفاده کند. (مانند یک استاد)

۲۵- پذیرش هر اعتقادی نیازمند چیست؟ و از چه خصوصیتی برخوردار است؟

کله پاسخ: پذیرش هر اعتقاد و آیینی نیازمند استدلال عقلی است. گرچه برای سطوح مختلف جامعه متفاوت است و دلیل هر کس به قدر توان فکری اوست.

۲۶- یک ایمان ارزشمند، چگونه ایمانی است؟

کله پاسخ: ایمانی ارزشمند است که پشتوانه عقلی داشته باشد و اگر چنین نباشد، ارزش چندانی ندارد و چه بسا انسان را به کارهای غلط بکشاند.

۲۷- عقل چگونه می‌تواند به معارف قرآنی پی ببرد؟ چه فیلسوفانی از این قابلیت عقل استفاده نموده‌اند؟

کله پاسخ: عقل بهترین ابزار برای تفکر در آیات و روایات است. ما به کمک عقل، در آیات می‌اندیشیم و با تفکر و تدبر در آیات، به معارف قرآنی پی می‌بریم. فیلسوفان از جمله ملاصدرا و علامه طباطبایی کتاب‌های بسیار ارزشمندی در تفسیر قرآن نوشته‌اند و از این طریق به حقایقی دست یافته‌اند.

۲۸- آیا فلاسفه مسلمان راه کسب معرفت را به عقل منحصر می‌کنند؟ توضیح دهید.

کله پاسخ: گرچه اساس پذیرش هر اعتقادی را استدلال عقلی می‌دانند اما راه کسب معرفت را منحصر به عقل نمی‌کنند بلکه حس و شهود را هم معتبر دانسته و برخی با تهذیب نفس سعی در رسیدن به معرفت شهودی دارند.

۲۹- وحی در دیدگاه فلاسفه مسلمان چگونه شهودی است؟ (نهایی: دی ۹۹)

کله پاسخ: وحی را عالی‌ترین مرتبه شهود می‌شمارند که به پیامبران اختصاص دارد که انبیاء با آن به برترین دانش‌ها و معارف رسیده و در اختیار بشر قرا می‌دهند.

۳۰- طبق دیدگاه فیلسوفان مسلمان، سه راهی که ما را به حقیقت می‌رساند کدامند و چه ارتباطی با هم دارند؟

(نهایی: دی ۹۸، شهریور ۱۴۰۰، دی ۱۴۰۰)

کله پاسخ: از نظر فیلسوفان مسلمان استدلال عقلی، شهود و وحی هر سه ما را به حقیقت واحد می‌رسانند و تأیید کننده و کمک کننده به یکدیگر هستند.

۳۱- علت اینکه گاهی گمان می‌کنیم که میان دستاوردهای عقلی و داده‌های وحی تعارض وجود دارد، چیست؟

کله پاسخ: توانمندی محدود انسان و درست استفاده نکردن از عقل.

۳۲- برای رهایی از توهم و گمان تعارض میان دستاوردهای عقلی و داده‌های وحی، چه باید کرد؟

پاسخ: باید تلاش علمی خود را افزایش دهیم، از دانش دیگران بهره ببریم تا از توهم و گمان تعارض میان یافته‌های عقلی و دستاوردهای وحیانی رها شویم.

سوالات خط به خط درس نهم**۱- از توجه و ورود به فلسفه در جهان اسلام چه مدت می‌گذرد این توجه نتیجه چیست؟**

پاسخ: از توجه و ورود فلسفه به جهان اسلام ۱۳ قرن می‌گذرد. این توجه نتیجه یک «حیات عقلی» و «حیات علمی» بود که منجر به یک «حیات فلسفی» در جهان اسلام شد.

۲- «حیات عقلی» چگونه در یک جامعه شکل می‌گیرد؟

پاسخ: وقتی مردم یک جامعه به عقل و تفکر و اندیشه توجه کنند طوری که عقلانیت جزء فرهنگ عمومی جامعه در آید، «حیات عقلی» شکل می‌گیرد.

۳- آغاز «حیات علمی» و «حیات فلسفی» در یک جامعه چگونه است؟

پاسخ: حرکت به سوی دانش و رشد شاخه‌های مختلف علم را به دنبال دارد و حیات علمی آغاز می‌شود. یکی از شاخه‌های حیات علمی، حیات فلسفی است که به طور طبیعی، جمعی از اندیشمندان بدان خواهند پرداخت.

۴- اولین فیلسوف مسلمان که بود و چه تعداد کتاب و رساله داشته است؟

پاسخ: ابویوسف یعقوب بن اسحاق کندی، اولین فیلسوف مسلمان بود که حدود ۲۷۰ کتاب و رساله از خود به یادگار گذاشته است.

۵- زمینه‌های رشد فلسفه را بیان نمایید.

پاسخ: ۱. حیات عقلی؛ ۲. بحث و گفت‌وگو در مباحث اعتقادی؛ ۳. نهضت ترجمه متون.

۶- وجود «حیات عقلی» در یک جامعه را به چه چیزی می‌توان تشبیه نمود؟

پاسخ: اگر رشد علم را به رشد گیاه تشبیه نماییم، اولین شرط، وجود زمین حاصلخیز است. حیات عقلی و احترام به عقل، در حکم زمین است.

۷- طبق گزارش مورخان علم، حیات تعقلی مسلمانان از چه زمانی آغاز شده است؟ چه عواملی این حیات را پایه‌گذاری کردند؟

(نهایی: دی ۹۹)

پاسخ: طبق گزارش مورخان علم، حیات عقلی مسلمانان با ظهور اسلام مقارن است. یعنی پیامبر (ص) و قرآن کریم، حیات عقلی را پایه‌گذاری کردند. ایشان برای ایجاد این حیات، از روش‌های خاص و بدیع استفاده کردند طوری که جامعه اسلامی زمان او در مدتی کوتاه به مرتبه ممتازی از حیات عقلی رسید.

۸- برخی از عوامل زمینه‌ساز حیات عقلی که در قرآن و سیره پیامبر (ص) مشاهده می‌شود، نام ببرید.

- پاسخ: ۱. ارزش قائل شدن برای اصل تفکر و خردورزی؛ ۲. تکریم علم به عنوان ثمره تفکر و خردورزی؛
 ۳. تکریم پیوسته عالمان و دانشمندان؛ ۴. طرح مباحث علمی و عقلی و فلسفی و به کارگیری شیوه‌های مختلف استدلال؛
 ۵. مذمت پیوسته نادانی طوری که ویژگی منفی تلقی شود؛ ۶. دعوت به یادگیری علوم دیگر ملت‌ها و تمدن‌ها و استفاده از آن‌ها.

۹- بحث و گفت‌وگو در مباحث اعتقادی از چه زمانی آغاز شد و چگونه گسترش یافت؟

پاسخ: گفت‌وگو در مباحث اعتقادی، از همان عصر رسول خدا (ص) آغاز شد و به سرعت گسترش یافت.

۱۰- بیشتر گفت‌وگوها در مباحث اعتقادی از چه جنسی بودند و این بحث‌ها منجر به چه نتیجه‌ای شدند؟